

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

*Карпов Ч.С.,
професор кафедри теорії
кримінального процесу і судустрою
Національної академії внутрішніх
справ України, кандидат юридичних
наук, доцент*

*Савченко А. В.,
доцент кафедри теорії кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ України, кандидат
юридичних наук, доцент*

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ПІДХІД

Корупція, фундамент для якої було закладено ще в далекому минулому, є одним з найпоширеніших негативних соціальних явищ у сучасному світі. Немає жодної держави на планеті, куди б корупція не простягнула свої «всесосяжні щупальця». Ні демократичний, ні тоталітарний режими не змогли подолати корупцію. Вона була, є та буде існувати, якнайменш, найближчим часом, так як були, є й продовжують свій руйнівний вплив злочинність та інші «фонові» феномени, що пов'язані з нею. Небезпечно, коли корупція вражає службових осіб, але вдвічі, на порядок небезпечніше, коли корупція впливає на діяльність працівників правоохоронних органів. На Заході, зокрема у Сполучених Штатах, останній різновид — корупція у правоохоронних органах (поліцейська корупція) — є зоною посиленої уваги всього суспільства.

Відомо, що в науці не існує універсального поняття не тільки корупції у правоохоронних органах, але й корупції взагалі. Навчальна дисципліна «Етика у правоохоронних органах»(СІ 381), що вивчається в Національній академії ФБР США, визначає корупцію у правоохоронних органах як «зловживання владою працівником правоохоронного органу з метою отримати персональну вигоду для себе або інших осіб» або як «одержання правоохоронцем грошей чи матеріальних цінностей за вчинення діянь, пов'язаних з його повноваженнями, здійснення того, чого не передбачалося здійснювати, або виконання завдання на свій власний розсуд».

Які ж причини зумовлюють корупцію у правоохоронних органах? Їх десятки, сотні та тисячі. Однак, найбільш суттєвими є такі: 1) зручна нагода; 2) політичний вплив; 3) аморальність і некультурність; 4) байдужість; 5) некерованість; 6) фрустрація; 7) ізоляція від суспільства; 8) низький професійний та освітній рівень; 9) незадовільне грошове забезпечення; 10) відсутність належного контролю та нагляду.

Американські спеціалісти висувують три теорії корупції у правоохоронних органах:

1) теорія схильності (всі правоохоронці є поганими з самого початку служби, а якщо ні, то вони стають такими з часом - декілька гнилих яблук в корзині спотворюють всі інші);

2) теорія спокуси (правоохоронці - це звичайні люди, які піддаються будь-яким

спокусам з боку суспільства);

3) теорія структур (поведінка колективу правоохоронців керована суперечливою системою норм, що мають організаційні відхилення, наприклад, молода особа з високими ідеалами приходить до колективу, де досвідчені колеги або корумповані, або втратили віру в майбутнє своєї служби, тоді потрібно робити остаточний вибір за принципом «або ти з нами, або ти проти нас»).

За даними ФБР найвищий рівень корумпованості серед правоохоронних агенцій Америки має поліцейський департамент м. Нью-Йорка. Статистика свідчить, що у 1998 році в цьому мегаполісі була порушена 431 справа стосовно поліцейської корупції, у 1999 – 406, а у 2000 – 387. Щодо випадків корупції в інших регіонах США, то від них не застраховане жодне правоохоронне відомство.

Корупція руйнує соціальну філософію, етику та моральність; вона веде людей до скоєння правопорушень і злочинів. Підриваючи доброчесність у суспільстві, корупція викликає недовіру населення до державної влади. Коли до корупційного середовища потрапляють працівники правоохоронних органів, це загрожує дестабілізації соціуму та безпеці правопорядку. Корупція, іншим значенням якої є «розбещення», створює умови для зловживання правоохоронцями владою або перевищення її меж, залучає їх до сексуально-розпутних діянь, втягує в алкогольну (наркотичну) залежність, азартні ігри та хабарництво.

У 2000 році Національний інститут юстиції (Міністерство юстиції США) провів ретельне наукове дослідження 11 типових справ про корупційні діяння правоохоронців, внаслідок чого були розроблені практичні рекомендації щодо визначення спектру актів корупції залежно від ступеня їх тяжкості. Результати дослідження дозволили класифікувати всі корупційні діяння на три категорії:

1) невеликої тяжкості: а) позаслужбова підприємницька діяльність з приводу монтажу систем охорони та безпеки (насправді такий бізнес не суперечить політиці правоохоронних агенцій); б) одержання безоплатної їжі, сигарет та інших предметів незначної вартості від продавців на ділянці обслуговування; в) одержання подарунків (продуктів харчування та алкогольних напоїв) у святкові або вихідні дні від місцевих бізнесменів; г) «прикриття» випадку керування транспортним засобом іншим правоохоронцем в стані алкогольного сп'яніння;

2) середньої тяжкості: а) застосування зайвої фізичної сили (побиття) щодо автомобільного крадія, який намагався втекти; б) пропозиція начальника відремонтувати його автомобіль за обіцянку надавати щотижня вільний день підлеглому, який знає автослюсарну справу; в) одержання безоплатних чарок із спиртним від господарів бару, які порушують порядок реалізації алкогольних напоїв; г) 5% винагорода від керівництва авторемонтної майстерні за направлення на ремонт автомобілів, які були пошкоджені в аварії;

3) тяжкі: а) привласнення грошей, що знаходилися у випадково знайденому гаманці, і подальше повідомлення про виявлений пустий гаманець; б) одержання як винагороди хоча б половини від суми грошей, які можуть бути офіційним штрафом за порушення правил дорожнього руху; в) привласнення годинника під час огляду місця вчинення крадіжки з ювелірного магазину та подальша заява про те, що цей предмет викрали разом з іншими речами.

Така класифікація (розподіл) корупційних діянь дозволяє більш чітко ідентифікувати випадки корупції, визначити ступінь суспільної небезпеки винних осіб і диференціювати відповідальність.

Теорія та практика правоохоронної діяльності виробила такі головні шляхи протидії корупції серед правоохоронців: 1) жорсткий відбір кандидатів на службу; 2) постійний контроль і нагляд за виконанням службових обов'язків; 3) суворе додержання дисципліни, положень Етичного кодексу працівника правоохоронного органу, статутів і наказів; 4) забезпечення тренування та перепідготовки кадрів; 5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних актів; 6) створення нормального клімату в колективі в дусі доброчесності, взаємоповаги та порядності.

Крім того, досить результативними є й інші заходи впливу на корупцію у правоохоронних органах, наприклад, притягнення винних до кримінальної відповідальності та створення підрозділів внутрішньої безпеки.

На федеральному рівні основними кримінально-правовими нормами щодо боротьби з корупцією серед службових осіб (в тому числі серед правоохоронців) є відповідні статті глав 11 «Хабарництво, підкуп і конфлікти інтересів» та 96 «Корумповані організації та організації, що перебувають під впливом рекету» титулу 18 Зведення законів США (надалі т.18 З.з. США), які містяться у Федеральному кримінальному кодексі та правилах.

У статтях глави 11 т.18 З.з. США кримінальна відповідальність диференціюється залежно від п'яти головних чинників: 1) предмета злочину (хабар, компенсація, подарунок та ін.); 2) змісту об'єктивної сторони діяння; 3) специфіки суб'єкта злочину (публічна посадова особа, спеціальний урядовий службовець, член Конгресу та ін.); 4) спрямованості та ступеня реалізації наміру; 5) сфери вчинення корупційних актів (урядова, спортивна, фінансова тощо).

Покараннями за суспільне небезпечні корупційні діяння є штраф (іноді до декількох мільйонів доларів) або позбавлення волі на певний строк (максимум до 30 років), або обидва покарання разом. Як додаткові види покарання дуже часто застосовуються позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна.

Норми глави 96 т.18 З.з. США спрямовані насамперед на боротьбу з організованою злочинністю та передбачають кримінальну відповідальність як службових (в тому числі правоохоронців), так і неслужбових осіб за участь у рекетирській або іншій забороненій (корупційній) діяльності. Караються такі дії штрафом або позбавленням волі на строк до 20 років (а за обтяжуючих обставин і довічним позбавленням волі) та конфіскацією майна.

Аналогічні кримінально-правові норми щодо боротьби з корупцією передбачені й на рівні кожного окремого штату.

Підрозділами внутрішньої безпеки в американських правоохоронних агенціях є Служба внутрішніх розслідувань або Офіс професійної відповідальності. Провідні функції цих підрозділів полягають у: а) захисті суспільства від злочинних і корупційних діянь правоохоронців; б) забезпеченні безпеки, честі та іміджу правоохоронного відомства; в) захисті працівників правоохоронного органу. У цьому зв'язку співробітники внутрішньої безпеки мають право розслідувати злочини, що вчиняються правоохоронцями, проводити перевірку випадків службових порушень та застосовувати дисциплінарні стягнення.

Організаційна структура підрозділів внутрішньої безпеки зазвичай включає:

1) начальника та його заступників; 2) слідчий відділ; 3) розвідувальний відділ; 4) відділ кадрів; 5) тренувальний відділ тощо. Основною «бойовою» одиницею кожного підрозділу внутрішньої безпеки є спеціальна група під окремим номером або кодовою назвою.

Пріоритет «проактивних» (профілактичних), а не «реактивних» (після факту вчинення правопорушення) заходів, своєчасне проведення аналізів і тестів, запровадження

упереджувальних програм - все це сприяє ефективності діяльності американських підрозділів внутрішньої безпеки.

Наприкінці хотілося б підкреслити, що протидія корупції у правоохоронних органах (так само, як і протидія іншим різновидам корупції) - це справа не одного дня. Якщо подолати корупцію зразу неможливо, то потрібно її хоча б мінімізувати, зробити її прояви чимось виключним. Посприяти цьому може вивчення іноземного досвіду щодо організаційних, кримінально-правових та інших напрямків боротьби з корупцією. Проте найголовнішою умовою є усвідомлення суспільством необхідності подолання корупції, консолідація зусиль усіх і кожного, мужність і рішучість.

*Лобойко Л.М.,
доцент кафедри кримінального
процесу Юридичної академії
Міністерства внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент*

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗМАГАЛЬНОГО МЕТОДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Змагальний метод кримінально-процесуального права - це метод правового регулювання, сутність якого полягає у забезпеченні впливу сторін кримінального процесу одна на одну через вільного (незалежного) від їхніх інтересів арбітра - суду - і можливості останнього стримувати активність сторін, пов'язану із незаконним створенням умов, що погіршують становище іншої сторони. Наявність у кримінально-процесуальному праві змагального (він називає цей метод арбітральним або судовим) методу правового регулювання обґрунтована в 2000 році О.В. Смирновим¹. Потім про змагальний метод писали й інші вчені². Однак вони тільки окреслили загальне поняття та призначення цього методу. Проблемність питань, пов'язаних із змагальним методом кримінально-процесуального права, полягає в його недостатній дослідженості. Зокрема це стосується відображення змагального методу у формі кримінально-процесуальної діяльності.

Актуальність обраної теми статті визначається тим, що до цього часу не завершена робота над новим Кримінально-процесуальним кодексом України (далі - КПК), яка останнім часом (2003-2004 роки) значно активізувалась. Тому можна сподіватися, що наукові результати, одержані в результаті дослідження, здійсненого в межах цієї статті, можуть бути впроваджені в проект КПК до його остаточного ухвалення Верховною Радою України.

¹ Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. - СПб.: Наука, 2000. - С. 20-25.

² Шестакова С.Д. Состязательность уголовного процесса. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2001 - С. 66; Макаркин А.И. Состязательность на предварительном следствии. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. - С. 15.